

SCP 29009

DE SCHOOLKWESTIE.

IV.

HET REDMIDDEL.

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.”)

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.

1875.

Prijs 10 Cents.

HET REDMIDDEL.

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.”)

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.

1875.

Hoe is de Christelijke school te redden?

De nood nijpt.

Nog dit jaar zal de toeleg beproefd worden, om de *scherpe resolutie* ten uitvoer te leggen.

Biedt de *Staten-Generaal* tegen dien aanslag op onze burger-vrijheden een geruststellend bolwerk?

Stellig niet de *Eerste Kamer*, die reeds bij het adres op de Troonrede van haar manie voor de Staatsschool blijk gaf.

En wat dunkt u van de *Tweede Kamer*?

Naar men gemeenlijk rekent, telt ze *een-en-veertig* leden van de Radicaal-liberalistische coalitie, die zich geen oogenblik bedenken zullen om ten onzen koste *hun* pleegschool rijker uit te doen, en bovendien nog een *viertal* Conciliant-Conservatieven, die er nooit in treden zullen, om *ons* redres van grieven te geven.

De overige vijf-en-dertig leden bestaan uit *zestien* Roomschen, *elf* Antirevolutionairen en *acht* Conservatieven.

Komt hierin door de algemeene verkiezingen van Juni geen verandering, dan is het tegenhouden der *scherpe resolutie* derhalve nu reeds onmogelijk geworden en hebben we ons op een jammerlijk begraven der Schoolquaestie onder het puin onzer Christelijke scholen voor te bereiden.

Zonder nog in den verkiezingsstrijd ons te mengen, dient er uit dien hoofde reeds nu op gewezen, dat de stembus van Juni voor de Vrije school van bijzonder gewicht zal zijn, en dat, hoe het ook loope, de pleitbezorgers der *scherpe resolutie* behooren geweerd te worden, zal onze school niet ten onder gaan.

Ontleenen zij hun recht, om ons met die verzwaring van druk te dreigen, aan de bepalingen van onze *Grondwet*, dan spreekt het van zelf, dat onzerzijds met verdubbelde kracht tegen het *on-Nederlandsche* in onze *Grondwet* moet worden geprotesteerd.

Van dat protest mogen we niet aflaten, indien we er ooit toe komen zullen, om als Christenen „een stil en gerust leven” in dit goede land te leiden.

Protest derhalve allereerst tegen de bron van al dit kwaad, dat over ons en onze kinderen reeds kwam en meer nog dreigt te komen; tegen *Artikel* 194, met name tegen de ellendige zinsneé.

Protest krachtens hetzelfde beginsel tegen *elke* bevoegdheid, door het *Staatsgezag* aan onze Grondwet ontleend, om de zedelijk-godsdienstige ontwikkeling van ons volk in zijn *Christelijken* loop te belemmeren.

Protest, om kort te gaan, tegen de *generale* middelen, die onze *Grondwet* aan een coterie in handen geeft, om al den onmetelijken invloed van het Staatsgezag tot *propaganda* voor haar verderfelijke beginselen te misbruiken.

Protest, niet in den zin van doelloos geschrijf of debat voor den vorm, maar *protest*, door alle onze gedragingen en verbintenissen daarheen te leiden, dat *herziening* van dit onhoudbare *langs den kortst mogelijken weg* worde bereikt.

Welke gedragslijn vloeit daaruit voort voor het oogenblik? M. a. w. welke houding behoort de Anti-revolutionaire partij aan te nemen tegenover de *scherpe resolutie*, die bij de voordracht tot Schoolwetwijziging, eerlang aan de orde komt?

Over die houding moeten we tot een vast besluit komen. Wie in een zoo hachlijken samenloop van omstandigheden op het beslissend oogenblik weifelt, is weg.

Ontspringen kunnen we den dans niet.

De vraag toch is niet of wij schoolwetwijzigingen aan de orde zullen stellen, maar welke gedragslijn we te volgen hebben, nu ze, of we het willen of niet, aan de orde komt.

Was er sprake van een voorstel in den trant Jonkheer de Brauw, dan viel de keuze licht. We konden dan afstemmen, ongenegen om met het traditioneele »kluitje» ons te laten afschepen.

Maar in dien stand verkeert de quaestie niet meer.

Geheel de positie is een andere, de stand der zaak een geheel verschillende geworden. De aandrang tot Schoolwetwijziging komt ditmaal uit den hoek, waaruit ze dusver het felst en hardnekgigst bestreden werd: van onze liberalen.

Er is geen sprake meer van tegemoetkoming aan onze grieven, maar van *schorpioenen in stel van geeselen*.

Het pleit loopt niet meer over recht doen aan het Christelijk deel des volks, maar over het met voorbedachten rade *verdrucken der minderheden*.

De hand is uitgestoken naar *ons ooilam*.

Dat hoorende, zou de eenvoudige burger allicht meenen, dat de vraag »wat ons te doen stond» dan gesneden brood was. »Sla uwen wederpartijder die schorpioenen uit de hand! Weersta den op verdrukking beluste! Bescherm uw ooilam! En stem elke wet van die strekking af!»

Maar hoe eenvoudig en van zelf sprekend dit ook schijne, die zóó spreekt, kent de stukken niet.

Wat toch is het geval?

Steeds heeft de Anti-revolutionaire partij er haar eer in gesteld, dat ze in den strijd voor volkswontwikkeling vooraan stond. Tegen elke poging om het peil van ons onderwijs te verlagen,

heeft ze zich steeds met ernst verzet. Ze wilde geen achteruitgang!

Mag ze thans aan dat verleden ontrouw worden?

Niemand onzer die er aan denkt.

Maar doorzie dan ook wel, in wat gedrongen positie ge geraakt.

Immers, wat de Liberalen u vragen, is: 1. de erkenning, dat ons volksonderwijs niet goed is; en 2. dat ge hen helpen zult om het te verbeteren.

Wilt gij er voor te boek staan, dat ge aan de onderwijzers een behoorlijke bezoldiging weigert?

Zou u het verwijt te dragen zijn, dat ge op een school, waar twee onderwijzers behooren, één enkele zich met een overkropt getal kinderen laat aftobben en de kinderen bederven op den koop toe?

Wilt gij de man zijn, die de gelden weigert om behoorlijk onderwijzers op te leiden?

De medaille heeft een *keerzijde*, we weten het wel; we onteijferden u zelf het opschrift van *scherpe resolutie*, maar met *die* zijde wordt ze niet aan de Kamer vertoond.

Daar heet het kort en goed: *voor* of *tegen* een goede bezoldiging; *voor* of *tegen* een behoorlijk onderwijzers-personeel; *voor* of *tegen* een deugdelijke opleiding!

Voor de Conservatieven en Roomschen heeft dit zooveel voeten niet in de aarde. Zij oordeelen dat er in deze eischen voor negen tienden overdrijving heerscht.

Maar voor ons, Anti-revolutionairen, die dit niet toegeven en wel ter dege van oordeel zijn, dat ons volksonderwijs in *elk* opzicht verbetering eischt, voor ons staat de keuze hachlijk.

De Schoolwetmannen *remonstreeren* tegen hun eigen Schoolwet.

Voor wie tusschen de regels leest, is hun *Remonstrantie* de ondergang onzer Christelijke scholen.

Hoe, op wat wijs, behoort dan onze *Contra-Remonstrantie* geformuleerd te worden, om *eenerzijds* niet het verwijt te belooopen, dat we vijanden van volksontwikkeling zijn, en *anderzijds* onze Christelijke school te redden?

Drie artikelen houdt de *scherpe resolutie*; welke *drietal* eischen behooren dan onzerzijds als beding gesteld, om haar doodelijke strekking voor het Vrije onderwijs onschadelijk te maken?

Zou men niet eischen kunnen: 1. dat *regel* in stee van *willekeur* voortaan over de uitbreiding der Openbare school besliste; 2. dat het fatale artikel 23 zijn angel verloor; en 3. dat de „dommekracht van het geld” aan een kant werd gezet?

Ons dunkt, er is nit het oogpunt van billijkheid veel voor te zeggen.

Zou het ook doel treffen?

Zou het in overeenstemming met onze beginselen zijn?

De weg tot Grondwetsherziening op het stuk van onderwijs, die anders onherroepelijk versperd wordt, open houden en vlak maken, doet het ongetwijfeld.

Regel instee van willekeur.

Ter afwering van het ons bedreigend gevaar gaven we drie denkbeelden in overweging: 1°. laat er regel in instee van willekeur zijn bij het bepalen van het getal der scholen (*Imperatief mandaat*); 2°. laat de gemeente eerlijkheidshalve ons kwijten, wat we haar uitsparen (*Restitutie*); en 3°. laat artikel 23 nader omschreven worden (*Gewetensclausule*).

Niet alsof daarmee het doel van onzen strijd zou bereikt zijn.

Hoe zou dit kunnen, daar ook zóó het ons vijandig stelsel in volle kracht blijft?

Om dat *stelsel* door een betere te vervangen, is *Grondwetsherziening* onvermijdelijk. Zoolang we daar niet toe geraken, blijven we opgesloten in het *Liberale gevangenhuis*. Van den eisch dat men ons door Grondwetsherziening uit dat *gevangenhuis* vrij late uitgaan, mag deswege geen oogenblik afgelaten.

Toch behoeft men zich daarom ook in het *gevangenhuis* niet *alles* te laten welgevallen. Tegen den toeleg om ons heimelijk in het *gevangenhuis* te doopen, mogen we toch protesteeren. Er zijn uit-ersten van willekeur en tyrannie, waartegen zelfs de gevangene recht van appèl heeft. Al haakt ge naar het oogenblik dat ge vrij zult kunnen uitgaan, toch kan niemand vergen, dat ge inmiddels *elke* krenking voor lief zult nemen.

Op dat standpunt heeft onze richting zich steeds geplaatst.

De eisch om invrijheidstelling der Christelijke school is reeds in '69 gedaan, maar tegelijkertijd vroeg men toch: 1°. schrapping van het woord Christelijk in Art. 23; 2°. betengeling van het kosteloos onderwijs; en 3°. verbod aan den onderwijzer om kerkelijke ambten te bekleeden.

Waarom?

Wijl deze driedubbele eisch *ook op het standpunt der Schoolwetmannen*, mits ze billijk en consequent oordeelen, moet worden toegegeven.

Niet om, ware dat verkregen, den strijd te staken; maar als voorloopige erkenning van ons recht; ter wegneming van het ergerlijkste; ter uitsnijding uit de Schoolwet van hetgeen met het systeem zelf der Schoolwet streed.

Dit verlokte Dr. Lamping, om in zijn bekend vlugschrift het betoog te beproeven, dat ook deze drie *absurditeiten* in het systeem der Schoolwet verdedigbaar waren; en het is dit *nec plus ultra* van geleerden overmoed, waardoor de heer Groen van Prinsterer tot den uitroep kwam: »Wilt ge ons ook dat niet gunnen, dan voorwaarts naar het Grondwetskasteel!"

In dien zin wenschten we wel, dat ook het drietal eischen, waar we thans op wezen, door onze geestverwanten overwogen werden.

Wie waande, dat de gevangene, wijl hij zich verzet tegen den cipier, die hem wil uithongeren, daarmee zijn besluit prijsgeeft, om hoe eer hoe beter op vrije voeten te komen, d. i. *in casu* de Grond-

wet te herzien, zou ons een naïeviteit toedichten, die al te ver ging.

Onze bedoeling strekt, kort en goed, geen stroospier verder, dan om waarborg te erlangen, *dat de Christelijke school in den lande niet voor goed verpletterd zij, eer we aan Grondwetsherziening kunnen toekomen.*

Oordeelen anderen dat men daarbij ook de vroegere eischen nog moet vasthouden, ons wel. Slechts vergete men niet, dat de heer Groen reeds voorlang de schrapping van het woord »Christelijk» *vergelijkerwijs een beuzeling* heeft genoemd; dat het kwaad der »kerkelijke bedieningen» reeds ten deele hersteld is; en dat de voorliefde voor kosteloos onderwijs eer toe- dan afnam.

Maar, zoo gezegd, wenschen onze vrienden óók dien vorigen eisch te handhaven, we beloven er ons niet veel van, maar hebben er niets op tegen. Houde dit ons niet op. Trekken we liever onze aandacht saâm op de nieuwe eischen, die we als schild tegen nieuwen overmoed stellen zullen.

Dusver is het, gelijk men weet, geheel aan het goeddunken der overheid overgelaten, om de scholen voor openbaar onderwijs naar willekeur uit te breiden. Het jongste geval heugt nog. Een gemeente van 5463 zielen bezat reeds 13 Staatsscholen. Toch moest er nog een 14de bijkomen, en die 14de moest als stormram dienen, om een Christelijke school in den grond te boren.

Behoeft dat voort te duren?

Is het onbillijk, dat we met klem en nadruk den eisch stellen dat *vaste regel* die willekeur vervange?

De Grondwet eischt in *«de ellendige zinsneê»* dat »overal van Overheidswege voldoende openbaar lager onderwijs zal gegeven worden;» en dientengevolge Art. 16 der Schoolwet »dat in elke gemeente lager onderwijs worde gegeven in een voor de bevolking en de behoefte voldoende getal scholen, toegankelijk voor alle kinderen, zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid.»

Gaat het nu aan, dat de ellendige uitwerking dezer ellendige zinsneê door ontstentenis van regeling op verdubbeling van ellende uitloope?

Blaupot ten Cate, de Schoolwetman bij uitnemendheid, omschreef nog onlangs den eisch der Schoolwet in dezer voege: *Geene kinderen mogen van openbaar lager onderwijs verstoken blijven, omdat voor hen geen ruimte meer op de school aanwezig is.»*

Hij voegde er zelfs niet bij: »Men zou te veel vergen, wilde men voor elk klein getal kinderen in ieder gebucht, of iedere streek, een openbare school hebben.»

En herhaalde zijn verklaring nogmaals in dezer voege: »*Het gevaar moet niet kunnen ontstaan, dat ouders, die hunne kinderen naar een school willen zenden, beheerscht door de hoofdgedachte der openbare lagere school, daarvoor geen gelegenheid vinden.»*

Men begrijpt dat ook zóó deze eisch ongerijmd is. We zouden het antwoord wel eens willen hooren op de vraag: Waarom mag *niet* het gevaar ontstaan, dat ouders, die een neutrale school

wenschen, geen gelegenheid vinden, en mag *wel* het gevaar ontstaan, dat ouders, die Christelijk onderwijs voor hun kinderen begaen, daartoe de gelegenheid missen. Of zijn niet alle ouders in Nederland gelijk?

Maar zelfs ook al plaatsen we ons op het standpunt dezer partijde lieden, dan nog zeggen we: Breng dan dien eisch onder vaste regels en speel niet met ons!

Als uiterste grens van uw eisch geeft ge zelf aan: dat er schoolruimte moet wezen voor alle kinderen wier ouders wenschen, dat ze nu Staatschool bezoeken.

Schrijf dat dan ook in dier voege in uw wet en snijd daarmee het schandaal af dat men scholen bouwt voor kinderen, die er *niet* zijn, of wier ouders *niet* wenschen dat ze er komen zullen.

Als het op inning van belasting of regeling van kiezerslijsten aankomt, weet men wel haarfijn de gesteldheid van elk huis en bedrijf te schatten; wat bezwaar kan er dan bestaan, om bij uw gemeentenaren rond te hooren, voor hoeveel kinderen openbaar onderwijs verlangd wordt.

We weten zeer wel, dat zulk een eijfer altijd vlottend is, maar op datzelfde bezwaar stuit ge in geheel uw administratie. Toch houdt het u niet op, wijl ge zeer goed weet, dat men met een globaal eijfer zeer wel uitkomt. Waarom dan ten dezen opzichte alleen »spijkers op laag water gezocht?"

Alsof men in de ministeriële bureaux en op de bureaux onzer Gemeentehuizen de tooverkracht van het *tarief* niet kende?

Dat geldt alleen de uitvoering, en behoeft een kundig wetgever geen oogenblik op te houden.

De vraag is alleen: Wilt ge, zoolang ge ons gevangen houdt, ons althans naar de regelen van het gevangenhuis behandelen, of ten prooi laten aan de ergerlijkste willekeur van kleine despoten?

Aanvaart men eenmaal het beginsel, dat in de Schoolwet te schrijven is: »*Het bestuur van elke gemeente draagt zorg, dat voor de kinderen hunner gemeente, wier ouders of voogden openbaar lager onderwijs voor hen wenschen, voldoende schoolruimte aanwezig zij,*» dan blijft het beginsel wel hetzelfde en dus even onverbiddelijk te bestrijden, maar er zal ten minste een einde aan de willekeur zijn.

Voorts zal dienen bepaald te worden: 1°. hoeveel kubieke el schoolruimte voor elk kind vereischt wordt; 2°. voor hoeveel kinderen hoeveel onderwijzers aanwezig moeten zijn; 3°. hoeveel procent ruimte men boven het verkregen eindeijfer zal hebben te nemen; 4°. wanneer de beschrijving der kinderen moet plaats hebben; 5°. voor hoeveel kinderen als minimum in een gehucht of streek een bij-school te bouwen is; en 6°. binnen welken afstand combinatie met andere gemeenten geoorloofd is.

Dit zijn ondergeschikte punten van uitvoering, die met wat goeden wil spoedig te regelen zijn, doch die de hoofdvraag niet raken.

Die hoofdvraag is: Of we den eisch zullen stellen, dat *vaste regel* de *willekeur* vervange, opdat sehandalen, als te Wons, te

Welsrijp en waar niet al voorvielen, en die door de *scherpe resolutie* eerst met recht aan de orde zouden komen, voor goed worden afgesneden.

Ons dunkt, we kunnen er niet van tusschen. Tot dien eisch moeten we komen.

Wat dunkt er onzen lezers van?

Restitutie.

Als er pogingen worden aangewend, om het peil van ons volks-onderwijs te verhoogen, heeft men van Anti-revolutionaire zijde geen verzet te duchten, mits men ons niet tegelijkertijd tot zelfmoord nope. Vraagt men voor onze Volksonderwijzers ruimer tractementen, verlichting van arbeid, betere opleiding, we zijn bereid dit alles toe te staan, slechts onder beding dat het niet naar den regel ga: »Den eenen z'n brood is den anderen z'n dood."

We gaven daarom in overweging ter *levensverzekering* voor de Vrije school den driedubbelen eisch te stellen: 1. Omschrijving van de schoolruimte die voor het Openbaar onderwijs beschikbaar zal moeten zijn; 2. Omschrijving van de gewetens-clausule in Art. 23; en 3. teruggave van aan den Staat uitgespaarde gelden.

De toelichting voor den eersten eisch gaven we gisteren. Over den derde spreken we morgen. Thans een woord over den tweeden eisch: *de Restitutie*.

Daartoe beginnen we met een misverstand weg te nemen, dat licht bij onze vrienden zou kunnen postvatten.

Immers, men zou, door den klank misleid, zich kunnen inbeelden, dat door ons terugkeer werd voorgesteld tot het sinds lang door onze richting verlaten stelsel van *subsidie*.

Tegen *subsidie* is men onzerzijds fel gekant. Niemand wil er van hooren. Reeds de enkele klank wekt onzen tegenzin. Voor *recht* strijdende, begeeren we geen aalmoes.

Onze strijd is een nobele worsteling voor een heilig beginsel. Dien strijd staken we niet, wijl men ons een *douceur* in de hand wil stoppen. Onder welken vorm ook, tot een vragen om *subsidie* brengt men ons nooit.

Wat we dan tegen *subsidie* hebben? Waarom we haar met al de kracht die in ons is verfoeien? De rede ligt voor de hand.

Subsidie is een willekeurige toelage, die door den rijke aan den arme gegeven wordt; van zijn gril en willekeur afhangt; verplichting in het leven roept jegens hem die ze gaf; en aanleiding geeft tot een administratieve inmenging, die met een fier besef van vrijheid en onafhankelijkheid onbestaanbaar is.

Subsidie onderstelt onderzoek naar de bestaande behoefte en evenzeer bewijs, dat de toegestane gelden op doeltreffende wijze zijn besteed. Beide zijn ondenkbaar zonder aan den subsidieerenden

Staat een contrôle over onze scholen toe te staan, die elk denkbeeld van Vrije school met tak en wortel zou vernietigen.

Wie dus, wel ietwes haastig, van oordeel was dat de eisch tot verleening van zulk een subsidie, zij het dan ook in bedekten vorm, door ons bepleit werd, begreep onze bedoeling verkeerd en dichtte ons een denkbeeld toe, waarvan we ten eenenmale warsch zijn.

Evenmin strekt ons denkbeeld van *Restitutie* om door den Staat een deel der penningen, die we in den vorm van belasting opbrachten, aan de voorstanders der Vrije school te doen terugbetalen.

Aan hen, die dit denkbeeld, meenende dat het door ons werd voorgestaan, bestreden, stemmen we volmondig toe, dat het met den aard onzer staatsinstellingen in onverzoenlijken strijd is en uitgaat van een verwarring tusschen publiek-rechtelijke en privaatrechtelijke verhoudingen, waarvoor we ons wenschen te wachten.

Van een rekening tusschen den Staat en den belastingschuldige kan noch mag sprake zijn. De overheid heft belasting krachtens haar hoogheidsrecht, en mag allermint als lasthebber worden beschouwd, die voor te stipuleeren diensten door den belastingschuldige zou worden betaald. Men moet wel met beide voeten op den bodem der volkssouvereiniteit staan, om zich in zulk een voorstelling thuis te vinden. Bij ons althans komt ze niet op.

Als we van *restitutie* spreken, bedoelen we uitsluitend: *een terugbetalen aan de Vrije school van de gelden, die ze den Staat uitspaart.*

Op den Staat rust, zoolang Art. 194 der Grondwet kracht blijft behouden, de verplichting om in alle gemeenten des Rijks een voor de bevolking en de behoefte voldoende schoolwezen in stand te houden.

Stel, in uw gemeente zijn vijf duizend kinderen, die in de schooljaren vallen, dan zou uw gemeentebestuur derhalve tien scholen, elk voor vijf honderd kinderen, moeten openen. De bouw dezer scholen zou op vijf tonnen gouds, haar instandhouding op zeventig duizend gulden 'sjaars te staan komen. Ongeveer *één tonne gouds* zou uw Gemeenteraad dan jaarlijks voor lager onderwijs hebben te voteeren.

Die uitgaaf zou dan niet afhangen van de willekeur uwer Gemeenteraadsleden, maar hun door de wet geboden zijn.

Nu wil het geval echter, dat het Vrije onderwijs in uwe gemeente zekere vlucht nam. Zoozeer won het zelfs allengs in kracht, dat de helft der kinderen, die in de schooljaren vallen, op de banken der Vrije scholen deugdelijk en volgens de wet voldoende onderwijs ontvingen. Dit maakt dat uw Gemeenteraad, in steê van voor duizend kinderen tien scholen, nu slechts voor vijf en twintig honderd kinderen vijf scholen heeft in stand te houden, en dat hij voor zijn lager onderwijs slechts *vijsftig duizend gulden*, in steê van *een tonne gouds* heeft uit te geven.

Deze kosten zijn hem uitgespaard door de ouders, die Vrije scholen oprichtten.

Dat deze duurder school houden, spreekt van zelf. In plaats van vijf scholen, elk van vijf honderd kinderen, hebben zij twintig scholen, achtereenvolgens voor 50, 75, 100, 150 leerlingen gesticht. Hun onderwijzerspersoneel werd daardoor grooter. De school bood meer gelegenheid voor persoonlijke aanraking met de leerlingen. Het opvoetkundig gehalte won in het oog loopend. De harmonie tusschen de huiselijke en de schoolopvoeding werd veel inniger dan ze bij de Staatsschool ooit zijn kon.

Toch heeft, uit den aard der zaak, de Gemeenteraad hiermee in het minst niet te rekenen. Tot die meerdere uitgaven was hij niet gehouden. Dat meerdere komt uitsluitend voor rekening van de ouders, die tot de hoogere uitgaven besloten. Besteedden zij misschien *negentig duizend* gulden voor wat hij met *vijftig duizend* zou hebben gedaan, dan is die meerdere *veertig duizend* gulden in betrekkelijken zin een weelde, waarvoor de kosten te voldoen zijn, door hen die ze genoten.

Maar anders staat het met die *vijftig duizend gulden*, die volgens de wet ten laste der Gemeente zouden komen en haar nu worden uitgespaard.

Naar recht en billijkheid behooren deze beschouwd te worden als een uitgave, waartoe de Gemeente verplicht is, en waarvan ze thans slechts door een toevallige omstandigheid wordt ontheven.

Hiervan partij te trekken ten bate harer financiën, ware in hooge mate onredelijk. Immers, het zou zijn »een zich geldelijk vrijken ten koste van ouders, die zich voor de opvoeding van hun kinderen een schier dubbele uitgave getroosten.”

Schrapte de wetgever de vrijheid van onderwijs, dan ware hier niets aan te doen.

Nu de wetgever daarentegen van het bestaan der Vrije scholen kennis neemt, er mee rekent, ze opneemt onder de paedagogische krachten der volksontwikkeling, zou deze finantieele bezuinigingsleer ten koste der ouders onverantwoordelijk en onredelijk zijn.

Zonder vooralsnog in de quaestie van uitvoering te treden, die tot meer dan ééne bepaling aanleiding zou geven, wenschen we daarom thans de aandacht uitsluitend op het hoofdbeginsel te vestigen: Elke gemeente betale aan de gezamenlijke Vrije scholen in haar ressort de gelden terug, die deze haar nitsparen.

Subsidie is een *aalmoes*; restitutie een *kwijting van voor een ander gedane uitgaven*.

Van inmenging in anderer huishouden noch van willekeur kan daarbij sprake zijn.

Ze bedoelt niets anders dan het probleem op te lossen, hoe men tot algemeene verhooging van het peil onzer volksontwikkeling geraken kan, zonder dat het Vrije schoolwezen daarbij tot zelfmoord worde gedoemd.

Een nieuwe waarschuwing.

Dat ook anderen het gevaar voor de vrije school beginnen in te zien, blijkt treffend uit de ernstige waarschuwing, waarmee Dr. Bronsveld ditmaal zijn *Kroniek* heeft verrijkt:

»De strijd over het onderwijs is een nieuwe phase ingetreden. Het zijn nu niet meer de leden der christelijk historische partij alleen, die aandringen op wijziging der wet. De heer Dr. Jan ten Brink, die in het tijdschrift *Nederland* van Januari 11. bl. 4 verklaarde: de wet op het lager onderwijs, schoon bijna dagelijks vermeteler aangerand door de bevorderaars van evangelischen sektehaat, maar toch ongerept ondanks al het bijbelsch misbaar” — toonde, toen hij deze woorden schreef, zich niet alleen een liefdeloos en hatelijk beoordeelaar van gemoedsbezwaren, (wat trouwens ook meer doctoren in de theologie eigen is) maar ook iemand, die slecht op de hoogte is, „schoon” hij woont in de residentie en zelf aan ’t onderwijs is verbonden.

Neen, als gij over ons lager onderwijs eens een verpletterend vonnis wilt hooren uitspreken, en op wijzigingen der wet met vuur aandringen, zet u dan aan de voeten der heeren Kerdijk en Moens, die als apostelen het land rondgaan, predikende: ai, helpt toch onze slechte lagere scholen verbeteren!

Zoo sprak de heer Moens dezer dagen te Rotterdam, uitgenoodigd door een staatkundige kiesvereëning. Goed onderwijs, zoo zeide hij, is het eenige redmiddel, — (hoor het, o prof. Naber! het eenige redmiddel) tegen onze sociale moeielijkheden, en de lagere school is de voornaamste kweekplaats der jeugd.

„Thans is de vraag welke eischen aan die school mogen gesteld worden; wat heeft een burger in de maatschappij noodig, en deze zijn in korte woorden: Een zekere mate van kennis. Lezen, dat hij begrijpt wat hij leest; schrijven, zóó dat hij zijn meening zoo duidelijk hij wil op papier kan kenbaar maken; rekenen, zooveel dat hij niet bij elk voorkomend geval naar griffel en lei behoeft te grijpen, maar er over weet na te denken; geschiedenis, zooveel dat hij de daden onzer voorouders weet te roemen en er tevens naar streve de tegenwoordige beter te doen zijn; aardrijkskunde, zooveel dat hij in zijn eigen hand ten minste goed tohuis is, niet enkel plaatsen weet te noemen, maar er weet te komen en weet wat er te vinden is, opdat hij er zich kan heen spoeden, zoo de nood hem dringt om elders werk te zoeken; tevens van staatsinstellingen, volkshuishoudkunde, zooveel dat hij zijn eigen weg kan volgen en zich niet door anderen behoeft te laten leiden, die hem gouden bergen beloven en alleen zich zelven zoeken te bevoordeelen; teekenen zooveel, dat hij in enkele fiksche trekken weet weér te geven wat hij ziet. Het is echter niet genoeg kennis te bezitten, maar hij moet ze zich ook weten ten nutte te maken. Ziedaar de eischen die gesteld worden voor ieder, die in de

maatschappij wil vooruitkomen, en dat moet men leeren op de lagere school.

„Doch dan moet de school goed ingericht zijn. Kundige onderwijzers, goedgeordende klassen van hoogstens 30 à 40. De onderwijzer moet niet alleen zijne leerlingen kunnen overzien, maar ook hun hart leeren kennen, en dat kan hij niet, wanneer het aantal leerlingen grooter wordt.

Voorts is noodig een leeftijd van 7 jaar, Er moeten zijn goede bewaarscholen, waar de kinderen kunnen leeren zien, hooren, gevoelen en opmerken. Laat de kinderen met hun 5de jaar ter school gaan, doch laat de school tot hun 7de jaar voor hen eigenlijk een goed ingerichte bewaarschool zijn. Geef hun vervolgens van het 7de tot het 12de jaar meer formeel dan materieel onderwijs; laat de leerstof gebruikt worden om het denken te bevorderen en laat hen, die daarna van het middelbaar onderwijs geen gebruik kunnen maken, tot het 15de jaar nog onderwijs ontvangen, voortgezet, herhaald en aangevuld; een onderwijs, waarbij meer klem op de stof wordt gelegd, al blijft verstandsontwikkeling op den voorgrond staan. Zou op die wijze het gestelde doel niet bereikt worden?

„Zoo zou het kunnen zijn, maar zoo is het niet. Tal van be wijzen hiervoor haalde spreker aan, en schetste ook in breede trekken den treurigen toestand der lagere school. Hij wees op het onvoldoend aantal onderwijzers, op de slechte bezoldiging dezer laatste, op de slechte verdeling der klassen in vele scholen, op het schoolverzuim enz.

»Een verandering van de wet is dus dringend noodig, doch ook de kosten mogen niet uit het oog verloren worden, en daar deze voor vele gemeenten reeds nu bijna niet te dragen zijn, moet de Staat hiervan een aanzienlijk deel op zich nemen. Eerst dan zal het mogelijk zijn alles zoo in te richten als noodzakelijk is.

»De wet moet zóó zijn, dat zij niet door ieder naar eigen meening kan worden uitgelegd en daardoor naar willekeur ontweken, maar zij moet aan vaste regelen binden.

»Vervolgens moet de wet er voor zorgen, dat de leerlingen geregeld en tot een zekeren tijd ter school verschijnen. Leerplicht, dat is het eenige middel. Zoo deze als dwang wordt beschouwd zal dit slechts zijn door die ouders, die hunne kinderen verwaarloosen. Voor de ware vrijheid der kinderen moeten de ouders gedrongen worden hen naar school te zenden.

»Kan de leerplicht nu nog niet worden ingevoerd, men beginne met een voldoende aantal scholen op te richten en een voldoende onderwijzers-personeel, met behoorlijk salaris aan te stellen.

„Spr. beval ten sterkste aan de oprichting van afdeelingen van de vereeniging *Tot Verbetering van het Volksonderwijs*, welker pogingen geheel zijn geest beamen.”

Het ligt voor de hand, dat ook wij het onderwijs zoo goed mogelijk verlangen. Zij lasteren, die ons tot de patronen der onwetendheid rekenen. Maar met allen nadruk komen wij op tegen de ongelooflijke tyrannie, welke uit dit programma tot ons spreekt. De

heer Moens gewaagt van de Staatsschool alsof er van een andere nooit sprake is geweest. Hij wil door die school te volmaken ten koste van tonnen gouds, de mogelijkheid om vrije scholen op te richten en te onderhouden, nog bezwaarlijker maken. En in wier naam eischt hij dat? In 't belang van den Staat. Maar is hier de Staat hetzelfde als het volk? Ik bid den gemoedelijken gewezen godsdienstleeraar, thans inspecteur van 't onderwijs, zich toch eens ernstig af te vragen of werkelijk ons *volk* gediend is van de godsdienstlooze school? Wij mogen toch de duizende Roomschen niet voorbijzien; en dat onder de Protestanten de meerderheid van die volksklasse, waarvoor we de lagere scholen openden, de moderne begrippen niet is toegedaan en de school met den Bijbel stelt boven een zonder het Woord des Heeren, zal de heer Moens zich nog wel herinneren. De moderne predikanten kunnen hem anders op dit punt alle mogelijke inlichtingen verstrekken. En toch wil men ons dwingen, uit onze beurs, scholen te helpen oprichten, die wij niet verlangen, en ook zij niet, voor wie men ze in de eerste plaats openen wil. Overal, waar Bijzondere Scholen zijn, kan de Staatsschool, ondanks zijn lager schoolgeld, de concurrentie in leerlingen-aantal niet volhouden. En vele ouders zenden nog hun kinderen naar de Openbare School, door den nood gedrongen — en toch zal men nu maar handelen, alsof van dat alles niets bestond. Onze schoolmannen kennen maar één school: de neutrale; en omdat zij haar liefhebben, willen zij ons dwingen haar te betalen. Is dit geen tyrannie? Spreekt hier niet de weerzin uit tegen den godsdienst? Is *dit* geen „secte-haat?” Moet men, in plaats van ons te beschuldigen van heerschzucht, niet eerder zichzelf aanklagen?

Voor zoover ik er over oordeelen kan, heeft dat streven om de vrije school te *vermoorden*, nooit in de bedoeling van den heer Thorbecke gelegen, al klonk in *zijn* mond het: „vrij”, tot onze school gesproken, toch wel een weinig ironisch. We gaan dan ook trouwens vooruit. Het is veel gewonnen, dat we nu weten, wat wij aan elkander hebben. Laat ons krachtiger dan tot heden het volk inlichten; het bekend maken met de groote beteekenis van den strijd, die thans wordt gevoerd. Hem, die Spanje's macht niet overmocht, zal het jonge Holland, zonder geloof, niet verwinnen. Al brengen wij hulde aan het Apostolaat, dat de heeren Moens en Kerdijk zich getroosten, wij moeten hen bestrijden, niet omdat zij 't onderwijs verbeteren, maar omdat zij onze vrijheid te kort doen willen.

En onze vrienden roepen wij toe: waagt u niet roekeloos aan een openbaar dispuut, gelijk er thans op onderscheiden plaatsen gehouden worden. De onderwijs-quaestie mag niet met enkele citaten uit de geschriften van den heer Groen, en een zee van teksten en gemoedelijke toespraken alleen gevoerd worden. Zij eischt grondiger studie. Vraag het den heer Groen, vraag het den heer Van Otterloo, wiens voortreffelijke „Bijdrage ter toelichting der schoolquaestie,” in 6 afleveringen thans compleet, wij in aller handen wenschen. Wij hebben geduchte kampioenen tegenover ons, die recht hebben van ons te eischen, dat wij niet met papieren

helmen of blikken sabels tegen hen optrekken. Wijst gij op David? Weet het wel: de juistheid waarmee David slingerde, was ook een vrucht van veel oefening. Wie niet werkt, zal niet eten, en dit woord geldt in meer dan één zin.

De gewetens-clausule.

Zoodra ge het ongelijksoortige saambrengt, moet er iets op gevonden, om een dragelijken toestand in het leven te roepen.

Toen eenmaal besloten was, het kunststuk te beproeven om Gereformeerden, Roomschen, Lutherschen, Joden en wat niet al op een school saam te brengen, moest men wel op de vernuftige vinding van allerlei veiligheidskleppen, geestelijke ventilatietoestellen en oudheidensche *Nefanda*-lijsten 1) bedacht zijn, om aan het zonderling allegaartje een soort van eigen kleur te leenen.

Had men zich bepaald tot het hoog noodige, dan had hier geen bezwaar in gestoken.

Er is een kleine streek van ons land, waar de gehuchten te klein zijn, om aan meer dan één school levensvatbaarheid te geven, en waar niettemin de bevolking gemengd is.

Er is in ons land een klein aantal dorpen, waar enkele eenlingen van een andere belijdenis verstrooid huizen onder een bevolking, die of bijna geheel Roomsche, of schier geheel Gereformeerd is.

Er zijn eindelijk kleine stedekens, wier behoeftige bevolking op het stuk van godsdienst zeer gemengd en niettemin te gering in aantal is, om splitsing voor afzonderlijke scholen toe te laten.

In die drie gevallen school de moeilijkheid. Voor een 4 à 500 scholen ontstond metterdaad de vraag, hoe men voor dezen »vermengden hoop», zonder aan de degelijkheid van het onderwijs afbreuk te doen, een redelijke school in stand kon houden; en niemand zou het onzen Wetgever euvel hebben geduid, indien hij, ter voorziening in dien nood, op practische wijs, veel aan het beleid der plaatselijke besturen overlatend, een schikking getroffen had, die meerderheid en minderheid bevredigde.

Maar wie dacht dat het onzen Wetgever dáárom te doen was, vergistte zich geheel.

Niet *beperking*, maar *uitbreiding*, straks *algemeen making* van dit netelig bezwaar lag, naar het scheen, op zijn weg.

Het beneden zich achtend het gevaar slechts daar te bezweren, waar het aanwezig was, prikkelde veeleer de overmoed om het te zoeken ook waar het niet school, en het eerst met eigen toedoen in het leven te roepen, om straks zijn meesterlijken tact in het beheerschen van zulk een dreigenden toestand te toonen. Er werd opzettelijk brand gesticht, om de voortreffelijkheid van den *Extincteur* te doen blijken. Zelfs waar de muren vochtig, de vloer van steen en de binten van ijzer waren, moest toch brand ondersteld, om het gereed hebben van den *Extincteur* onvermijdelijk te maken.

1) Lijst van namen en woorden, die men verzwijgen moet.

Het brandpiket werd permanent verklaard. *Blusschen* van het vuur van den godsdiensttwist werd het parool van de menigte die te hoop liep.

Dit leidde er toe, om de *gemengde* school tot volksschool te maken, ook in die streken, waar men geen *gemengde* bevolking had. Een andersdenkende veldwachter, met of zonder kinderen, was in zulke gemeenten een uitkomst. De fictie der *gemengde* school bij *ongemengde* bevolking werd er door gered.

Het werd zodoende de aanbidding eener *afgetrokken theorie*, terwijl men opzettelijk het oog sloot voor de *werkelijkheid*.

Men vroeg zich niet af, hoe de feitelijke toestand der bevolking in het land was, maar maakte zichzelf en anderen diets, dat de *landwet* berekend moest zijn op alle gebeurlijkheden.

Wie kon er borg voor spreken, dat de Veluwenaars hun erf niet aan Limburgers verkochten? Kon Friesland niet emigreeren naar de Meyerei? Was er een wet van Perzen en Meden, die voor het standhouden van den tegenwoordigen toestand waarborg bood? En, indien niet, behoorde dan de wet niet op alle gebeurlijkheden te rekenen?

Uitgangspunt werd dientengevolge de onderstelling (door en door onwaar) dat in *alle* gemeenten van ons land een *gemengde* bevolking regel was, en dat derhalve de volksschool in *alle* gemeenten op den leest der gemengde school moest worden geschoeid.

Zodoende hield de gemengdheid der bevolking op, een *bezwaar* te zijn en werd ze een *welkom hulpmiddel* om de Liberalistische plannen te bevorderen. Ons Liberalisme ware verloren geweest, indien er eens geen *gemengde* bevolking ten onzent had bestaan. Een paar Israëlieten, een drietal Roomschen in een gemeente van zes à zeven duizend zielen, waren voor de *verlichte* gemeentebesturen een ware *trouvaille*.

Waren ze er toevallig niet geweest, men had wat liefs willen geven, om ze er heen te lokken. Zij toch waren de bruggehoofden van heel het systeem.

Bedoeling en *voorgeven* liepen dusdoende geheel uiteen.

Men gaf voor, de conscientie der minderheid te willen beschermen; men *bedoelde* de conscientie van minderheid en meerderheid bei in het doctrinaire keurslijf van onze moderne begrippen te rijgen.

De moderne begrippen toeh hadden het voordeel, dat ze nog in geen kerkbelijdenis of catechismus geformuleerd waren. Ze waren nog communaalbezit en nog door geen afzonderlijke kerk geëigend. Liep nu in het oog onzer Schoolwetmannen heel de strekking der Conscientieclausule er op uit, om de belijdenis der ééne Kerk door die der andere in bedwang te houden, dan sprak het van zelf dat alleen de moderne begrippen buiten schot bleven, en, op den stam van het Joodsch Deïsme geënt, toongevend op onze volksschool moesten worden.

De uitkomst is ten deze bewijs.

Op de dusgenaamde *gemengde* school, die voor allen toegankelijk moest zijn, voelt niemand zich thuis dan de moderne Christen, nie-

mand zich op zijn gemak dan de moderne Jood; terwijl feitelijk die volksschool *ontoegankelijk* is voor den geloovigen Christen, hij zij dan Gereformeerd, Roomsch of Mennoniet.

Op de *Veluwe* weet men raad te schaffen en bestaat de *gemengde* school hoogstens in naam.

In *Noordbrabant* en *Limburg* stoort men zich aan geen abstracties en is de volksschool feitelijk Roomsch.

In de groote steden houdt het *bijzonder* onderwijs de *Staatsschool* in eerbiedig bedwang.

Voor het grooter deel van ons land treft de wet dus geen doel.

Haar tyrannie gelukt slechts in dat kleiner deel van ons land, waar òf de meerderheid alle positief geloof verloor, òf de *gemengdheid* der bevolking aan de Schoolwettheorie kracht leent.

De *conscientie-clausule* van Artikel 23 der schoolwet, die den *schijn* aanneemt van de conscientie te *beschermen*, heeft dus metterdaad geen andere strekking dan om de conscientie *geweld aan te doen*.

Onder de leuze der *vrijheid van overtuiging* wordt de practische *conscientie-vrijheid* in ons Nederland ondermijnd.

Is het te veel gevergd, zelfs op het standpunt onzer wederpartijders, dat aan de dubbelhartigheid een einde kome?

Durft men den eisch onbillijk keuren, dat een wettelijke *gewetens-clausule* 1. niet een *denkbeeldige* conscientie maar het werkelijke *geweten* van Nederlandsche burgers beschermte; 2. dat *geweten* slechts dan beschermte als het in gevaar is; 3. over de vraag of het zich bedreigd acht, dat *geweten* zelf late oordeelen?

Eerbied voor de begrippen van andersdenkenden.

Onze Schoolwet schrijft voor „dat de onderwijzer zich te onthouden heeft van iets te leeren, te doen of toe te laten wat strijdig is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden.”

Is ooit ongelukkiger volzin uit de pen van onzen wetgever gevloeid?

Ontleed die phrase en zie waartoe ge komt!

„Andersdenkenden” d. i. niet een kerkgenootschap of godsdienstige vereeniging, maar de menigte des volks in zijn enkele leden genomen, voor zoover ze *anders denken* dan de onderwijzer of één der leerlingen, die aan zijne zorgen zijn toevertrouwd.

Deze „andersdenkenden” mag men niet kwetsen.

Uitnemend.

Alles is te weren en tegen te gaan, waardoor dezen „andersdenkenden” het verblijf in de school onmogelijk zou worden gemaakt.

Kan het beter?

De openbare school moet voor ieder toegankelijk zijn. Baat het nu niet of ge de buitendeur al voor mij openzet, indien ge de

binnendeur sluit, dan spreekt het van zelf, dat krenking van het heiligste geen kind onzes volks op de volksschool mag overkomen.

Waakt nu de wet metterdaad tegen *dit* ondragelijk euvel?

Integendeel.

De school is derwijze ingericht, dat een zeer aanzienlijk deel der bevolking in gemoede verklaren komt: Voor mijn kinderen is de openbare volksschool ontoegankelijk. Ze worden er in wat hun het heiligste is, gekwetst.

Voorgewend! antwoordt het schoolbestuur op die klacht. Dat is onmogelijk. Er is niets dat u *kan* kwetsen. Uw grievende is ingebeeld!

Indien »waar de conscientie in het spel is, de één moet berusten in wat den ander goed dunkt,” is dit antwoord afdoende.

Verfoeit men daarentegen dit tyrannieke begrip, dan zegt het niet met al. Over de vraag *of ik pijn heb*, valt geen consult te houden. Hetzij de conscientie of het lichaam in het spel is, staat dit ter uitsluitende beslissing van hem die klaagt.

Maar wat doet nu Artikel 23?

Het eischt dat ge eerbied hebben zult niet voor de *overtuiging*, waarmee iemand zijn belijdenis aankleeft, maar voor de *begrippen* waarin hij goedvindt, die belijdenis te gieten. Let wel, niet voor de begrippen van een erkende *belijdenis*, waarvan men nota kan nemen, maar voor de begrippen van *andersdenkenden*; dus ook al zijn ze nog nooit verkondigd, ongehoord en mij deswege onbekend.

Voor den Roomsche is het een godsdienstig begrip, dat het huwelijk een sacrament en aan de monogamie gebonden is.

Maar behalve deze wonen er in ons land ook Mormonen, wier *godsdienstig begrip* de monogamie als onzedelijk afkeurt.

En nu eischt men, dat de Roomsche eerbied zal hebben voor het *godsdienstig begrip* van den andersdenkenden Mormon. Omgekeerd, dat de Mormon eerbied zal koesteren voor het godsdienstig begrip van den andersdenkenden Roomsche-Katholiek.

Het is een godsdienstig begrip voor den Roomsche dat de Vorst-Bisschop van Rome plaatsbekleeder van Christus op aarde is. Omgekeerd is het een godsdienstig begrip van den Protestant, dat de erkenning van den Paus als plaatsbekleeder van Christus zonde is. Toch eischt men dat deze »andersdenkenden” voor elkanders godsdienstige begrippen eerbied zullen koesteren.

In gindsche straat woont een vader, die van zijn modernen leer-aar gehoord en het als godsdienstig begrip heeft overgenomen, dat de vereering van Jezus Christus als God geopenbaard in het vleesch en van zijn sterven als een zoenoffer voor de zonde der wereld, bare afgoderij, heulen met den Molochdienst, onmenselijk en onzedelijk is; en vlak tegenover hem woont een »andersdenkende” vader, die uit de Heilige Schrift »de godsdienstige begrippen” overnam: »dat in Jezus Christus de volheid Gods lichamenlijk woonde, en dat er geen verlossing is dan in zijn bloed.” Wederzijds behooren nu deze burgers eerbied te koesteren voor een »godsdienstig begrip,” dat ze verfoeien.

De ongerijmdheid van dezen eisch springt in het oog.

Eischen kan men van een iegelijk, dat hij den *waarheidszin*, de *overtuiging*, den *ernst* niet verdenke, maar eerbiedige, waarmee andersdenkenden hun denkbeelden over God en goddelijke zaken uitspreken. Eisch van menschelijke samenleving is het, dat u niemand, direct of indirect, het recht betwiste of verkorte, om anders te denken dan ik zelf. Geëischt, dat ik ter bestrijding van wat mij dwaling dunkt, nooit andere woorden of middelen bezige, dan die de vrije beschikking van elken mensch over zijn eigen overtuiging ongedeerd laten.

Dat is de plicht der Christelijke verdraagzaamheid, maar ook dat alleen.

's Menschen recht om van zijn godsdienstige overtuiging meester te blijven, mag nooit of nimmer worden verkort, en al wat strekken zou om door geweld of geldelijken drang, door misbruik van overmacht, door spot of scheldtaal dit onvervreemdbaar recht te na te komen, moet met alle beschikbare middelen uitgerocid en duurzaam geweerd.

Maar *eerbied* voor anderer begrippen kan noch mag men eischen.

Dat ware de waarheid te na komen.

Dat ware den strijd des geestes onder den ban leggen.

Dat zou uitloopen op geestelijken dood.

Niemand koestert dan dien eerbied ook.

„Andersdenkenden” moeten toch menschen zijn *die denken*; en hoe kan iemand die denkt, we zeggen nog niet eens, dulden wat hem dwaling toeschijnt, maar, let wel, voor die dwaling eerbied koesteren?

Het belang der waarheid eischt van dien eerbied het tegendeel. Zal het ons vaderland en ons volk wel gaan, dan moet de eerbied voor de *overtuiging*, waarmee iemand zijn geloof belijdt, ongekreukt blijven, maar de moed om wat ons *dwaling* dunkt, zonder zweem van eerbied er voor, met open vizier te bestrijden, toenemen.

Slechts één uitzondering geldt hierop. De *tegenwoordigheid van personen*, voor wie wat mij dwaling dunkt, heilig is, legt mij, tenzij bespreking der godsdienstige waarheid doel van onze samenkomst is, de verplichting op om geen gelegenheid tot bestrijding van hun dwaling te zoeken, en doet die gelegenheid zich zóó ongezocht voor, dat men bij volgehouden zwijgen den averechtschen indruk zou krijgen, als vond die dwaling ook in ons een steun, zich tot het uitspreken van eigen overtuiging in hensen en waardigen vorm te bepalen.

Twee dingen, in onze Schoolwet verward, zijn dus wel te onderscheiden.

1°. Behoort het tot een goede opvoeding, dat men elk kind eerbied tracht in te boezemen voor het recht van elken mensch om meester van zijn eigen overtuiging te zijn.

Dit is de deugd der Christelijke verdraagzaamheid.

Ze behoort ingeprent te worden in elken levenskring, in elk huisgezin, in *elke* school, gemengd of bijzonder, Staatschool of vrije school.

2°. Is het eisch der liefde, dat ik in anderer bijzijn, geen misbruik maak van hun toevallige tegenwoordigheid, en derhalve of van hetgeen tusschen hun godsdienstige begrippen en de mijne strijdig is, zwijge, of, zou dit zwijgen een leugenachtige positie in het leven roepen, den eerbied onverlet late, dien ik aan hun persoonlijke tegenwoordigheid en hun persoonlijk gevoel verschuldigd ben.

Voor al bij kinderen klemmt dit.

Godsdienstig redetwisten vermoordt in het kinderhart den vromen zin.

Hieruit volgt, dat van dezen eerbied *geen* sprake kan wezen waar geen andersdenkenden tegenwoordig zijn. Dat dit zwijgen dus niet als eisch kan gesteld worden aan scholen, waar alleen kinderen ééns geestes samen zijn. Maar dat aan dien eisch zeer gestrengelijk de hand is te houden, waar »andersdenkenden» tegenwoordig zijn en verkeerd begrepen geloofs- of ongeloofsijver tot miskenning van den aard van den godsdienst en de dispositie van het kinderhart zou verleiden.

Artikel 23 onzer Schoolwet, deze beide verwarrend, weerspreekt zichzelf, en is, al naar men wil, onuitvoerbaar of onzedelijk.

Dezen misstand weg te nemen is ook op het standpunt onzer Schoolwetmannen plicht.

Waar voor zijn geld.

Men dicht ons de ongerijmde gedachte toe, dat de natie zich de opoffering van millioenen schats voor het onderwijs zou hebben te getroosten, zonder eenigen waarborg te bezitten, dat ze voor die millioenen degelijk onderwijs kreeg.

Tot die onderstelling had men geen recht.

Vooreerst wijl men zonder noodzaak zijn tegenstander geen ongerijmheden in den mond mag leggen, en »waar voor zijn geld» een te deugdelijk Hollandsch spreekwoord is, dan dat bewering van het tegendeel in ons goede Nederland denkbaar zou wezen, zonder dat het verwijt van ongerijmdheid u ten laste komt.

Maar ook ten andere, wijl noch de houding der Antirevolutionaire partij in het algemeen, noch die van de Standaard in het bijzonder, den minsten twijfel gedooft omtrent onze warme prijsstelling op afdoend, waarlijk ontwikkelend, deugdelijk onderwijs.

Stelt men, in afwachting van Grondwetsherziening, en dus zich voorshands, wat de quaestie van beginsel aangaat, op het standpunt van ons positief Staatsrecht plaatsend, plicht en recht van de Overheid tegenover elkander, dan geraakt men tot deze uitkomst:

Plicht van de Overheid is: 1. te waken, dat het volksonderwijs ten onzent niet dale beneden het peil van andere natiën; 2. nu de kosten van het onderwijs in steeds ongunstiger verhouding

komen tot het finantiëel vermogen der ouders, te zorgen dat het genieten van onderwijs geen privilege der meer gegoede klasse worde; en 3. ook op het stuk van onderwijs de gewetensvrijheid te beschermen.

Waartegenover dan het *Recht* van den Staat treedt om waarborg te erlangen, dat 1. gelegenheid om onderwijs te ontvangen voor allen aanwezig zij; 2. dat alle onderwijs op het vereischte peil kome en blijve; 3. dat de inrichting der scholen niet schade aan de volksgezondheid; en 4. dat niemands geweten geweld worde aangedaan.

Voor zooveel het *tweede* punt betreft, springt het in het oog, dat de bepalingen der tegenwoordige wet te zwak zijn.

Wel bezien, heeft de Overheid te dien opzichte thans geen anderen waarborg dan de acte der onderwijzers. Die waarborg dient versterkt, door tot *alle* scholen van lager onderwijs de bepaling uit te breiden, dat een minimum van vakken er onderwezen behoort te worden, en hetzij *alle* aan inspectie te onderwerpen, 'tzij, naar Engelschen trant, vrijdom van inspectie te geven, tegen onderwerping der scholieren aan examen.

Let wel. Hierbij blijft de geldelijke quaestie geheel buiten spel. Ook al weigerde een schoolbestuur eenige restitutie aan te nemen, toch behoort het waarborg te bieden, dat het onderwijs op zijn school deugdelijk zij.

Onze scholen hebben dien eisch nooit gevreesd.

Het bezoek der schoolinspectie was ons steeds welkom.

Wil men onze kinderen ondervragen, om te beoordeelen of ze deugdelijk onderwijs ontvangen, ons zal dit onderzoek slechts een gewenschte gelegenheid bieden, om de levensvatbaarheid onzer scholen te toonen.

Laat men, zoo dikwijls men wil, zich komen overtuigen, of het lezen, schrijven en rekenen, of de kennis van natuurkunde, aardrijkskunde en geschiedenis al dan niet op onze scholen voldoende is. Ons zal het lief zijn.

Een slechte school doet beter met te verdwijnen.

Indien die slechte school een Christelijke vlag uitstak, zou dat verdwijnen door ons in de eerste plaats worden gewenscht.

Slechts hebbe die inspectie haar natuurlijke grenzen. Ze late zich in geen enkel opzicht in met de zedelijke of godsdienstige opvoeding, noch ook met den geest, waarin het onderwijs gegeven wordt. Ze bepale zich tot de beoordeeling, of onze scholen niet minstens even goede resultaten opleveren als de Staatsschool biedt, na aftrek van haar Kantiaansch Deïsme of autonomische zedeleer.

Die waarborg behoort *elke*, behooren *alle* scholen aan de natie te bieden.

Niet om, al is het subsidiestelsel, voor zekere toelage de vrijheid en onafhankelijkheid der school te verkoopen, maar als een eisch, waaraan voldaan moet worden, zal een school in ons Nederland een school heeten en als school worden erkend.

Of ze restitutie afslaat, dan niet, mag ten deze geen uitzondering maken.

Geldelijk vermogen mag in Nederland geen privilege schenken, om een school te onderhouden *die slecht is en het licht niet mag zien*.

En toch dat is de grondslag van het ook door ons verfoeid *subsidiestelsel*.

Onder dit stelsel dwingt men de behoeftige school om op het goede peil te blijven, en mag de school, die geen geld noodig heeft, zoo ellendig zijn als ze wil.

Dat demoraliseert.

Demoraliseert de scholen, die men helpt, door ze te verlagen in aller oog.

En demoraliseert de scholen, die zich zelf bedruipen, doordien ze aan niets zich storen.

Bij het restitutie-stelsel, dat we aanprezen, bestaat hiervan geen zweem.

Alle inmenging van de Overheid in inwendige aangelegenheden der school, in haar finantieel beheer, de aanstelling van onderwijzers, de opvoedkundige strekking en den geest van de school is dan uitgesloten.

De school, die haar voorschot terug erlangt, wordt dan aan geen enkele vernederende conditie onderworpen, die haar niet gelijklijk met *alle* scholen treffen zou.

Het brandmerk der behoeftigheid bestaat niet.

De natie erlangt afdoenden waarborg, dat haar volksonderwijs op het goede peil sta; alle slechte scholen verdwijnen; de vrijheid van geweten en die der ouders wordt geëerbiedigd; en gemeden, ja, afgesneden worden de ellendige velleiteiten, waaronder zoo licht een bemoeizieke overheid zoo gaarne door de duimschroeven van het *subsidiestelsel*, de Vrije school gekneveld had.

Waar het op aan komt.

De Staatsschool is steeds door de Anti-revolutionaire richting bestreden, omdat ze school is van den Staat, en de Staat noch in hooger en zin onderwijzen, noch opvoeden kan.

Dat, bij tijdelijke ontstentenis van particulier initiatief, de Staat niettemin optreden *moet* en zijn school uit dien hoofde en in zóó-verre als „noodzakelijk kwaad” te aanvaarden is, werd steeds door ons beleden, en is in onzen eisch: *de Staatsschool aanvulling*, onverholen uitgesproken.

Grondwetsherziening moest deswege o. i. niet strekken, om eenig systeem door ons gewenscht, in Artikel 194 te doen opnemen, maar slechts om het onhoudbaar en in beginsel afkeurenswaard systeem der partij van '57 er uit te verwijderen.

Zóózeer rekenden ook wij met de behoeften van het oogenblik, zóóverre was het er van daan dat wij den Staat voortstoots op *nonactiviteit* wilden zetten.

Ons was het slechts om het *beginsel* te doen. Onze Grondwet kan niet Nederlandsch, heeten zoolang verkorting van het onderrecht en subordineering van de Conscientie aan het Staatsbelang, daarin als uitgangspunt was opgenomen.

Dat protest blijft staan. Het kan niet herroepen worden, zoolang de Anti-revolutionaire richting niet uitsterft of het land ruimt.

Wie de kaart van het land kent, kan er zich niet in vergissen: rusteloos blijft het ons streven het Fransehe systema uit onze Grondwet te lichten en door Nederlandsche beginselen te doen vervangen.

Het publiek diets te maken, dat de heer Groen van Prinsterer *dit* program zou verlaten hebben, is dan ook zich zelf op de kaak stellen.

Hij, en wij met hem, houden veeleer aan dien stelligen eisch, met name op het stuk van Onderwijs, onwrikbaar vast.

»Aan elken afdoenden waarborg voor Conscientievrijheid op het stuk van Onderwijs we zeggen het nu gelijk in 1869, moet herziening van Artikel 194 der Grondwet voorafgaan!»

Maar let nu op de tweede vraag: *Wat zult ge doen, zoolang u die afdoende waarborg wordt misgund?*

Daarop antwoordde onze richting in 1869: *Vraag voorshands wijziging van Art. 23, 24 en 33; en in 1873, niets.*

Niets, omdat men u zelfs die beuzeling niet wil toestaan.

Niets, omdat men u met een kluitje in het riet stuurt.

Niets, omdat de Staatsschool, hoe machtig ook, toeh niet machting genoeg is, om u den adem uit de borst te drukken.

Vandaar het *onverwijld*. Onverwijld herziening van Art. 194, zonder tussehenstations, doel van de reis.

Dat nu, zegt Groen, thans niet meer.

Daarvan ging hij af.

Dat denkbeeld liet hij varen.

Dat programma gaf hij op.

Waarom?

Wijl een deel van zijn volgelingen er de spitse van hadden afgestompt, door wat als conscientie-kreet bedoeld was, in Staatsrechtelijk gekibbel te doen ondergaan.

Maar ook, omdat de toestand sinds 1873 aanmerkelijk gewijzigd was. In drieërlei opzicht.

1°. Onder leiding van de HH. Moens en Kerdijk is men bezig, in den romp der Staatsschool een nieuwe machine van zooveel meer paardekracht te zetten, dat ze bij den eersten aanloop onze school met haar ram in den grond boort.

2°. Door uitbreiding van het kosteloos onderwijs en het gebrek aan onderwijzend personeel, hetgeen verhooging van kosten veroorzaakte, zijn de Christelijke scholen in zeer bedenkelijken toestand geraakt

en 3°. Wat thans wellicht bereikbaar schijnt, is alles behalve „een beuzeling”, heel wat anders dan „een kluitje in het riet,” gaat veel verder dan onze voorloopige eischen ooit gingen.

Niemand beelde zich dus in, dat, al werd ons deze eisch gegund, onze strijd tegen het on-Nederlandsche in onze Grondwet uit zou zijn.

Die strijd komt hierbij ternauwernood te berde.

Al vloeide ons het goud als een stroom toe, nog zou die strijd onverzwakt en onverflauwd blijven bestaan; terwille van de historie; ter wille van onze nationaliteit; uit plichtbesef; om het recht.

In afwachting daarvan is het alleen de vraag: Hoe zullen we den fellen, onbesuisden aanval afweren, waarmee de HH. Moens en Kerdijk ons nog het weinigje willen ontrooven, dat we hebben?

Hoe zullen we leven blijven?

Dat is geen staatsrechtelijk vraagstuk, maar een kreet om zelfbehoud.

Daar is ieder toe gerechtigd.

Ook de *niet*-Kiezer.

De moeder minstens evenzeer als de vader. De eenvoudige ten plattelande niets minder dan de spitsvondigste advocaat.

Hoe men dat nu stuurt of inricht, is ons in zeker opzicht onverschillig.

Indien slechts gezorgd wordt dat de verbetering van het onderwijs niet aan de belangen onzer school, maar ook onze school niet aan de verbetering van het onderwijs worde opgeofferd, is ons de vorm om het even.

Weet de Liberale pers, die zelf erkende: *Elke verbetering van de Staatsschool maakt de positie der bijzondere school slechter*, en dus toestemde dat we er zodoende onder raken, een beter redmiddel, dan wij aangaven, niets zal ons liever zijn.

Slechts één ding eischen we: Men late van zijn hardvochtige, onbarmhartige houding af.

Men zegge niet langer wat het Vaderland schrijven dorst: „Ge zult er wel van slechter conditie mee worden; *edoch dit is ontermijdelijk!*”

Zóó schrijft men niet als men van landgenooten spreekt.

De gelden waarvan de Staatsschool en de gelden waarvan de bijzondere school leeft, komen ter laatste instantie uit dezelfde bron, t. w. uit de kas der burgerij.

Daarin schuilt de moeielijkheid.

Immers het spreekt wel van zelf, dat er in den boezem der natie slechts een beperkt aantal tonnen gouds voor onderwijs beschikbaar is. Neem dat cijfer zoo hoog ge wilt. Toch, ieder stemt het toe, heeft ook dat cijfer zijne grenzen.

Nu trok de Staatsschool dusver reeds zoo onevenredig veel naar zich, dat er voor de Christelijke school slechts een zeer bescheiden deel overbleef.

Dacht men aan verandering, dan zou er derhalve eer sprake

van moeten zijn, om der minder bedeelde school wat meer ruimte te laten voor het uitslaan van haar wortelen.

Maar nu dat niet kan; nu de Staatsschool, om zich staande te houden, nog meer naar zich toe moet trekken, dan dusver, kan een kind het vatten, dat de vrije school der verkwijning nabij is, tenzij of de verbetering van de Staatsschool achterwege blijve, of de sluis geopend worde, waardoor haar waterpeil van zelf het onze klimmen doet.

Is zulk een sluis anders te vinden dan door *restitutie*?

Met een tusschenruimte van circa acht dagen zullen nog een tweetal reeksen hoofdartikelen, overgedrukt uit **de Standaard**, in denzelfden vorm als deze brochure verschijnen, onder de volgende titels:

V.

DE SCHOOLWET VOOR DE VIERSCHAAR VAN EUROPA.

VI.

IS HET RESTITUTIE-STELSEL ONUITVOERBAAR?

De prijs van iedere brochure is 10 Cents.